

EGY KONFERENCIA KRÓNIKÁJA

2014. szeptember 28-29-én Balatonfüreden a Magyar Fordítóház műfordítói konferenciát és szemináriumot szervezett.

Tíz fordító utazott ide Balatonfüredre, hogy tapasztalataikat megosszák egymással és az érdeklődőkkel.

Rácz Péter, a Fordítóház vezetője elmondta, mikor lehetőségük nyílt fordítói konferencia megrendezésére, számára egyértelmű volt, hogy Nádas Péterről rendezik.

A téma pedig a *Párhuzamos történetek* című regény idegen nyelvre való átültetése.

Monumentális könyvről van szó. Három kötetben hozta ki a magyar kiadó, s a külföldiek is többnyire ezt teszik.

Egy ismerősöm, mikor tudomására jutott, hogy fordítói konferenciára megyek, megkérdezte: „És milyen nyelven folyik majd a diskurzus?”

Jelentem, nagyon könnyű dolgunk volt. Mindenki tudott magyarul. A fordítók is.

Azon kívül persze, hogy ők azt a kultúrát is ismerték, amely nyelvre fordítanak. Valójában az anyanyelvükre.

Jelenleg hét fordítás készült el, és további öt nyelven folyik a munka.

A fordítók előadásaikban a fordítás szépségeiről és nehézségeiről beszéltek, a konferencia azonban nyitott szemináriummá is vált, ahol kérdezhetek, tanácsokat adhattak egymásnak bizonyos nyelvi problémák megoldásában.

Xenia Detoni, a horvát fordító kezdte a sort. Elmondta többek között, hogy amit horvátra lefordítanak, az szerb nyelvterületen is szinte akadály nélkül megérthető. A *Párhuzamos történetek* tehát adott esetben nemcsak a négy millió horvát, hanem hét millió potenciális szerb olvasóra is számíthat.

A horvát nyelv - éppúgy mint a magyar - képes a sejtetések, homályosságok ábrázolására, így a regényben ezt a stílust könnyedén át lehetett menteni. A legnagyobb nehézség azonban a regényben meglévő számtalan szakkifejezés fordítása volt. Építészettel, zenével, az útépítők, erdészek munkájával ismerkedett meg.

Yu Zemin (Jü Cö-min), kínai fordító 1964-ben született Pekingben, orvosnak tanult. Részt vett a Tienanmen téri diáklázadásokban, melynek leverése után politikai megtorlás következett.

Yu Zemin úgy érezte, esélye sincs arra, hogy orvosi állást találjon Kínában.

Egy barátja hívta fel Magyarországról, jöjjön a szegedi klinikára. Végül orvos ugyan nem, de jó fordító lett belőle Magyarországon.

Kertész Imrével kezdődött, akinek Nobel-díja után, a kínai kiadók kerestek magyar fordítót. Édesanyja hívta fel erre figyelmét, végül is elvállalta. Előtte 20 éve nem jelent meg magyar nyelvű könyv Kínában. A mű siker lett, további magyar szerzők iránt érdeklődtek Kínában.

S aztán már nincs megállás: Esterházy, Krasznahorkai, Dragomán György, Tar Sándor.

A kulturális különbségek természetesen itt a legnagyobbak, Yu Zemin levélben gyakran fordul Nádashoz segítségért. Az első email-je 30 kérdésből állt, s Nadas Péter akkurátusan mindegyikre válaszolt.

De van, amiben nem tud segíteni a szerző. Például: a kínainak nincs egyetlen szava arra, hogy nagymama. Pontosan meg kell mondani, hogy az anyuka vagy az apuka anyjáról van-e szó. Másként nem megy. A nagynéninél és nagybácsinál is hasonló a helyzet. Nem beszélve az unokatestvér, ikertestvér kapcsolatokról.

Amúgy Kínában ma is létezik a cenzúra (bár elsősorban politikai), de az erotikus részletezettség miatt egyáltalán nem biztos, hogy a kiadó át tudja verekedni majd a megjelenést.

A másik probléma a történelmi különbözőség. Egy kínai nem tudja, ki az a Kádár János, hol a Margitsziget, nem tudja mit jelent a magyaroknak Mohács, vagy 1956.

Mit lehet ilyenkor tenni? Lábjegyzetelni. A probléma az, hogy a jegyzet megakasztja a figyelmet. Yu Zemin mégis ennek a híve, dacára annak, hogy ezért a kiadók sajnos nem fizetnek egy fillért sem. Csak az eredeti szöveg veendő számításba.

A német fordító **Christina Viragh** magyar-svájci költő, író, műfordító. A hatvanas évek elején családjával Svájcba emigráltak, jelenleg Rómában él. Elmondta, hogy könnyebbségnek érzi, hogy a könyv közel egyharmada német nyelvterületen játszódik, s Nádásra amúgy is nagy hatással volt a német kultúra és gondolkodás.

Ő arra törekedett, hogy ne a hagyományos „germanizmus” fordulataival adja át e művet a német olvasóknak, hanem egy megfrissített, élő, élvezhető, mai nyelven.

Előadások is tarkították a fordítói beszámolókat. Az első nap Bodor Péter és Radics Viktória kalauzolt minket az irodalomesztétikai élvezetek világába, hétfőn pedig Bagi Zsolt fejtegetése zárta a délelőtti programot.

A *Párhuzamos történetek* spanyol fordítója **Adan Kovacsics** Chilében született, emigráns magyar szülők gyermekeként, jelenleg Barcelonában él. Korábban az *Egy családregény végé-t*, és a *Saját halál-t* fordította.

A „nagyregény” első kötetén dolgozik. Ő – talán egyedülként a fordítók közül – még soha nem konzultált a szerzővel. Hogy ez jó, vagy nem, szerinte nem lehet eldönteni, személyiség kérdése is.

Anamaria Pop negyven (!) könyvet fordított magyarról románra, Nádas, Esterházy, Szabó Magda, Bartis Attila, Kukorelly az ő interpretációjában férhető hozzá román nyelven.

Ő kimondottan nehéz szövegnek tartja a *Párhuzamos történeteket*. Mikor először olvasta, úgy érezte, semmit nem ért az egészből. Pedig túl volt már néhány Nádas-fordításon.

A Széchenyi Akadémián székfoglalójaként felolvasott részlet (*Az ész csendes érvei*) győzte meg arról, hogy „neki kell ez a szöveg”.

A román nyelv abból a szempontból hasonló a magyarhoz, hogy képes bizonyos dolgokat homályban hagyni. (Xenia Detoni ugyanezt emelte ki a horvátnál). Mindenesetre ez a jellegzetesség jól jön a *Párhuzamos történetek*nél.

Anamaria elmesélte, hogy ő gyorsan és merészen dolgozik, az *Egy családragény végét* pont itt, Füreden az Alkotóházban tette át románra, egy hét alatt. Sok kritikus támadja is fordítói megoldásait.

Az *Emlékiratok* könyvének címét például megváltoztatta *Apocalipsa memoriilor*-ra.

Hogy ehhez mit szolt a szerző? „Nem tudok románul, ha ő ezt így gondolta jónak, biztos helyes is.” - Nádas tehát bízik a fordítójában, és megvédte a kritikusokkal szemben.

Jó néhány kifejezés, románra nem, vagy csak körülményesen fordítható.

A báty vagy a nővér pl. a kínaihoz hasonlóan csak három-négy szóval fejezhető ki.

Nem létezik szó például a tanya kifejezésre sem. Ezeket körül kell írni, s előfordul, hogy a román szövegek az eredetihez képest 15-20%-al hosszabbak lesznek.

Pop elvi kérdésnek tartja, hogy a magyar tulajdonneveket nem fordítja le. Nem írja át fonetikusán sem, nem hagyja el az ékezeteket. Tiszteletlenségnek tartaná az effajta megoldást.

Ove Lund, a norvég fordító, immáron harminc éve Magyarországon él. Érdekesség, hogy ő csak a 3. kötetét fordítja a *Párhuzamos történetek*nek. Az első kettő Kari Kemény munkája.

Norvégra tehát ketten fordítottak. Ennek első hallásra nem sok értelme van. Nem beszélve arról a kérdésről – amit fel is tettek Lundnak – hogy az olvasó nem veszi-e vajon észre, ha kézbe veszi a köteteket, hogy nem ugyanazon kéz munkája?

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy Kari Kemény elvállalta mindhárom kötet fordítását, de egészségügyi okokból lelassult a munka. A kiadó viszont ragaszkodott a határidőhöz.

Ezt próbálták meg úgy áthidalni, hogy a 3. kötet „alfordítóhoz” került.

Ove konkrét példákkal illusztrálta nehézségeit:

„... majd megkéri az édesanyját, „süssön már gyorsan tepertős pogácsát.”

A norvégban nem létezik a tepertős pogácsa kifejezés, mivel nincs ilyen péksütemény sem.

Így hát magyarul hagyta a szövegben:

„...så kunne han be moren bake små salte kaker, tepertøs pogácsa.”

Abban minden fordító egyetértett, hogy 2-4 éves börtönbüntetés volt ez az időszak, kinek-kinek munkája tempója, ideje szerint. (Jegyezzük meg vigasztalásul, hogy Nádasnak 18 évébe telt mindez).

Ezzel ért véget a konferencia első napja. Fakultatív program a Füredi Fordítóház megtekintése volt. Legtöbben úgy döntöttünk, hogy élünk vele. Némi szabadtéri

levegőzés, séta után (ugyan már sötétedéskor) megérkeztünk az impozáns parkban elterülő egykori Lipták-házhoz.

Az alsó szinten két szoba jelenleg is „foglalt” volt. Oroszra fordítottak benne.

Barátságos berendezés, kandalló és tágas, világos ablakok.

A közös helyiségekben kézikönyvtár, kétnyelvű és értelmező szótárak a polcon.

Mozgássérült fordítók számára is kialakítottak egy szobát a földszinten.

Az emeleten külön polcon sorakoznak az itt készült munkák, ugyanis egy példányt visszatart a Fordítóház. Mára már igazán impozáns sor jött létre.

A második nap első előadója **Marc Martin**, Bordeaux-ban született 1967-ben.

Jelenleg Párizsban él, könyvrestaurátor. Ő csak a nyolcvanas években tanult meg magyarul, azóta viszont szerelmes a nyelvbe. Egy ideig lektorként Budapesten dolgozott, és hosszabb-rövidebb időt Debrecenben és Szegeden is eltöltött.

Marc Martin sokáig küszködött a szöveggel. Nem jó, ezt érezte, de nem tudta, hogy miért.

És akkor egy tanulmányt olvasott a bekezdések egységéről. Arról, hogy ritmusában kell egységesnek lenni, akkor jó a szöveg. S innét kezdve nem volt problémája a Nádaszövegek fordításával. Marc Martin egyébként magyarul is írt könyvet (*Járt utat kétszer járj*) Martin Márk néven.

Marc szerint a fordítónak is tudnia kell mindent, vagy majdnem mindent, amennyit az eredeti szöveg írója is tudott a könyv megírásakor. Ezért a *Párhuzamos történetek* esetében ő is kutatómunkát végzett a legkülönbözőbb területeken. Úgymint belsőépítészet, divattörténet, zene, botanika, folyamhajózás.

Az effajta aprólékos munkát a francia olvasónak nem szabad észre vennie, ugyanis ez azt jelentené, hogy a fordítás darabos, kimódolt, tehát rossz lett.

Görözdí Judit irodalomtörténész előadása Nádas szlovák recepciójáról szólt. A regényt – elsőként az idegen nyelvek közül - Julianna Szolnokiová 2009-ben fordította le szlovákra.

Szolnokiová azonban nem lehetett már itt. Betegen kezdte el a munkát, befejezte, de a kórt nem győzhette le. Azonban korábbi fordításai alapján is elmondható, hogy Nádas szlovák megszólalása, „magyar hangja” Julianna Szolnokiová.

Marjanca Mihelic a készülő szlovén fordításról tartott vetítőképes előadást.

Elsősorban a nyelvészeti buktatókra koncentrált. A magyar és szlovén nyelv különbözőségeit elemezte meglehetősen részletesen, s immár sokadszorra bukkant fel a nyelvtani nemek hiánya.

A magyar nyelv grammatikája megengedi, hogy a személyes névmással megnevezett ember akár hosszú regényoldalakon keresztül is végezhet cselekvést, anélkül, hogy felfednénk nő, avagy férfi-e az illető. A *Párhuzamos történetek*ben előfordul az ilyesmi. A szerző játéka ez, szándékosan tart homályban minket, lebegteti ezt a kérdést. De az indo-európai nyelvekben a személyes névmással a cselekvő nemét is meg kell mondanunk. Mi marad ilyenkor szegény fordítónak, miután hatodszor olvassa a szöveget, s nem tud rájönni, férfi vagy nő beszél?

Felhívja telefonon a szerzőt. Vagy email-t ír. S Nádas Péter türelmes, minden kérdésre kimerítő választ ad.

Délután megérkezett maga a szerző, Nádas Péter. Károlyi Csaba irodalomtörténész ültette ki a publikum elé, és a beszélgetés első felében igyekezett tájékoztatni az íróat az előző másfél nap diskurzusairól. Ennek kapcsán sok minden szóba került...

Beeszlött-e a német fordításba? Jó-e az, ha a fordító konzultál az íróval? Szükségesek-e a lábjegyzetek? A három kérdésre a válasz sorrendben: Nem. – Az attól függ. – Nem.

Leghevesebben a lábjegyzetelést támadta, szerinte szépirodalmi szövegben ennek helye nincs. Megakasztja a szöveget, de különben is ezen az alapon az egész világirodalmat jegyzetekkel kellene ellátni. Ha valami zavarja az olvasót, vagy nem érti, maga is utána tud nézni. De nem az a fontos, hogy pontosan tudjon 1956-ról valaki. Ha van élménye (akár történelemkönyvből) hasonló forradalomról, lázadásról, az elég, akkor azt behelyettesíti majd.

Végül a Silver Hotel elegáns tanácstermében a pulpitushoz lépve Nádas Péter készülő emlékirataiból olvasott fel egy igen terjedelmes részletet.

Gyenes Imre

